

VLADIMÍR PENČEV: „ONI V BULHARSKU OPRAVDU MAKALI...“

Po osvobození Bulharska od téměř pětisetleté osmanské nadvlády tam přišly celé zástupy Čechů, proto se zde také někdy mluví o české invazi v Bulharsku. O důvodech jejich odchodu do svobodného slovanského státu, jejich činnosti a zásluhách pro nový stát nebo také o tom, že o některých se v Bulharsku učí na základní škole a u nás přitom nejsou téměř známi, jsem hovořil s bulharským etnologem a bohemistou Vladimírem Penčevem.

Vladimír Penčev vystudoval bohemistiku na Sofijské univerzitě. Specializoval se na oblast folkloristiky, etnologie a českých reálií. Téměř celý život působí na Ústavu pro folklor (v současné době Ústav pro etnologii a folkloristiku s Etnografickým muzeem) Bulharské akademie věd. Přednáší na univerzitách v Blagoevgradu a Plovdivu, působil také na Nové bulharské univerzitě a na již neexistující Slovanské univerzitě v Sofii. Jeho vědecké zájmy jsou hlavně v oblasti bulharsko-českých folkloristických vztahů, české a slovenské přítomnosti v Bulharsku, výzkumu bulharských komunit ve střední Evropě, dějin bulharské folkloristiky a slovenské etnologie. Je autorem více než 150 vědeckých studií a několika monografií. Také překládá z češtiny. Je zakladatelem a dlouholetým předsedou Bohemia klubu v Sofii. Aktuálně spolu s Janem Rychlíkem v bulharštině vydal obsáhlou История на Чехия (Dějiny Česka). **Velmi dobře hovoří česky, takže celý rozhovor probíhal v češtině.**

Na úvod našeho rozhovoru se Vás zeptám, co Vás přivedlo ke studiu češtiny a problematice české přítomnosti v Bulharsku?

Já jsem vystudovaný bohemista, takže vždycky přicházelo v úvahu, že se budu zabývat nějakým bohemistickým tématem. A na začátku jsem se začal zabývat etnologií a folkloristikou. Je to oblast, o které nebylo moc napsáno, nebylo prozkoumáno mnoho o bulharsko-českých vztazích, takže z toho to nějak pramenilo. Navíc jsem byl v době studia na specializaci v Praze a byl jsem tehdy na přednáškách u Antonína Robka, tehdejšího ředitele etnografického ústavu, který přednášel i na univerzitě, a on se právě zabýval působením Čechů v Bulharsku. On měl o to zájem a já jako Bulhar jsem mu přišel vhod, takže se mě vyptával na hodně věcí a nějak

tak to začalo. Navíc jsem si uvědomil, že v té době se o Čechích v bulharské obci Vojvodovo prakticky nevědělo nebo spíš bylo zapomenuto a já jsem to vzal prostě jako možnost se prosadit, protože touto problematikou se prakticky nikdo nezabýval. A tak jak příchod, nebo spíš příjezd po Dunaji, těchto Čechů vyžadoval samozřejmě širší pohled na celou tu situaci. Postupně jsem se tak začal zabývat právě přítomností Čechů v Bulharsku a zkoumat ji.

Takže Vás celkový zájem přišel přes výzkum Vojvodova?

Byl to podnět, ale neřekl bych, že to přišlo jen tímto způsobem. Vždycky jsem měl zájem o historické události a fakt, že Češi v Bulharsku jsou dodnes velmi vážení a je výjimkou, aby tolik cizinců působilo v bulharské správě, ve školství, vědě, kultuře, tohle tuším existuje málokde. Takže to pak byl podnět k tomu, abych se do toho ponořil i z toho etnologického hlediska, protože prakticky až do té doby se tím zabývali jedině historici.

Právě po osvobození Bulharska v roce 1878 sem přišlo velké množství Čechů, jak jste řekl. Dokonce se někdy mluví o české invazi v Bulharsku...

To je mimochodem to pravé slovo.

Vy sám jste napsal, že Češi zde měli po osvobození větší zásluhy než Rusové, což je trochu paradoxní. Čím to bylo dáno? Jaké byly motivy jejich příchodu?

Nejdřív musím podotknout, že se Češi dostávali do Bulharska i před osvobozením. Byly to především inženýři, kteří pracovali na rakouských projektech. A za druhé existovala vlna příchodu

českých učitelů v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století. A ono to souvisí s tím, co je podle mě hlavní podstatou příjezdu Čechů do Bulharska. Mám na mysli to, že právě v těchto šedesátých a sedmdesátých letech se do českých zemí dostalo hromadně hodně mladých Bulharů. Opravdu skoro hromadně. Byly to stovky lidí, kteří studovali na českých středních a vysokých školách. A ono to zase souvisí s tím, že to byla vrcholná doba bulharského osvobození, kdy z ekonomického hlediska Bulhaři už měli na to, aby se mohli vzdělávat. Takže tisíce Bulharů v těchto desetiletích odjížděly do Ruska, do střední a do západní Evropy, aby vystudovali a vrátili se zpátky a pomáhali svému národu. Ono je to takové vzdušné patriotismu, které opravdu v té době existovalo. Na konci padesátých let, i když se o tom málo ví, na gymnáziu v Šumenu působil jeden Čech pod srbským jménem, jmenoval se Josef Maisner. Je to opravdu zajímavá osobnost, kterou se málokdo zabýval. Ale tento Maisner, jmenoval se tuším Milanović, dokázal nadchnout svoje žáky a asi sedm, osm z nich odcestovalo na začátku šedesátých let do českých zemí studovat. Financovali to částečně jejich rodiče a další část platila obec. Takže tito bulharští studenti, první v českých zemích, přilákali další a opravdu v té době působily v Praze, Táboře, Písku, Hradci Králové na středních a vysokých školách stovky Bulharů. A někteří z nich se prosadili takovým způsobem, že měli blízké vztahy s tehdejší českou inteligencí. Jmenujme třeba Vasila Stojanova, Teodosije Ikonomova a Atanase Ilieva v sedmdesátých letech a hodně dalších, kteří se znali osobně například s Němcovou, Hálkem, s Purkyňovou rodinou a s dalšími četnými příslušníky české inteligence. Takže tyto kontakty způsobily, že česká veřejnost byla informována o Bulharsku, prostřednictvím novin, besed – třeba ve Slávii, v Umělecké besedě. Řada významných českých osobností se pustila do překládání bulharského folkloru, především písní, ale i pohádek. Mimochodem hodně z nich překládala také Erben. Zmiňovaný Vasil Stojanov inicioval příjezd českých učitelů do Bulharska v šedesátých a sedmdesátých letech. A mimochodem zase v těch šedesátých letech v Praze založili Bulhaři a Češi takový spolek, která se jmenovala Pobratim a která měla za úkol šířit poznání o Bulharsku v řadách české veřejnosti a připravit Čechy i Bulhary k boji proti Turkům. Souvisí to samozřejmě s ideou slovanské vzájemnosti, která byla v té době významnou součástí českého myšlení.

Takže ty kontakty podle Vás podnítily Čechy k cestě?

Tyto kontakty způsobily, že Češi začali přicházet do Bulharska po osvobození, protože to byl nový svobodný slovanský stát. V té době inteligence v Bulharsku prakticky neexistovala. Ruští důstojníci nebyli až tak prakticky orientovaní, protože byli připravováni především na to, že povedou správu nového státu. A tato úzká spolupráce mezi Bulharskem a Ruskem nebyla z politického hlediska příliš vhodná. Proto bylo přijatelnější pro nový bulharský stát, aby zde působili další cizinci, nejen Rusové. A jak víte, Rakousko-Uhersko mělo vlastní zájmy na Balkánském poloostrově a tím, že Češi byli občany Rakouska-Uherska, šlo všechno bez problémů. Třeba Konstantin Jireček, u vás není skoro znám, ale u nás je to osobnost, se kterou se setkáte v nejedné knize, na každém kroku, ulice a školy nesou jeho jméno. A za Jirečkem kráčeli další. Takže je to jedna věc. Další je ta, že slovanská idea měla v té době v české společnosti velkou váhu a možnost pomáhat a spolupracovat s Bulharskem

Josef Meisner (1828–1893) byl za účast v povstání roku 1848 je odsouzen na 20 let a proto volí útěk do Srbska, kde se poznává s Františkem Alexandrem Zachem. Zřejmě roku 1856 odchází do Bulharska, kde působil jako učitel v Šumenu a Plovdivu.

Konstantin Jireček (1854–1918) byl český historik se zájmem o Balkán. V Bulharsku působil na pozvání místní vlády v letech 1879 – 1884 jako tajemník ministra školství, v letech 1881–1882 jako ministr osvěty. Položil základy bulharského školství. Již v roce 1876 vydal Dějiny bulharského národa. Později působil jako profesor v Praze a ve Vídni.

byla pro českou inteligenci důležitá. A třetí věc je ta, že když se člověk nemohl prosadit ve vlastním prostředí, zkusil nějakou jinou možnost. A Bulharsko takovou možnost růstu a prosazení nabízelo. A poslední věc podle mě je ta, že Bulharsko bylo blízko Orientu, což lákalo dobrodruhy. Takže i takováto motivace zřejmě existovala. Poznat novou zem, poznat nové prostředí, úplně jiné než to co známe. A ještě jedna věc, rakouský kapitál, spíše český v tomto případě, sháněl možnosti se prosadit na nových trzích. A Bulharsko takový trh nabízelo. Tím pádem, shodou všech těchto okolností, se do Bulharska v těch osmdesátých a devadesátých letech dostaly stovky Čechů.

Mohl byste tuto českou migrační vlnu do Bulharska typologizovat?

Na prvním místě je to opravdu inteligence, tedy učitelé, malíři jako Mrkvička a Věšín, kteří jsou u vás jen málo známí. Dále právníci, protože ve státní správě bylo zapotřebí právníků a těch u nás bylo málo. I ve Východní Rumélii v osmdesátých letech – v Plovdivu, Pazardžiku, Smoljanu, Staré Zagoře – působili Češi, právníci působili v Bulharském knížectví i ve Varně. Takže to je první skupina. Další skupinu tvořili podnikatelé, kteří zakládali jedny z prvních bulharských cukrovarů a pivovarů, to se dalo očekávat. A následně, když založili nějaký podnik, tak si zvali i české dělníky. Takže v Gorné Orjachovici se u cukrovaru zformovala česká kolonie. Taková kolonie existovala i v oblasti Burgasu, ve městě, které se dnes jmenuje Kameno. A tam také existovala česká dělnická kolonie. Takže třetí skupinou jsou dělníci. Čtvrtou skupinou jsou řemeslníci. Byli to lidé, kteří zase našli v Bulharsku možnost se prosadit, protože řemesla jako fotograf, opravář hudebních nástrojů zde prakticky neexistovala. Tito lidé tak opravdu nacházeli v Bulharsku možnost se prosadit. A poslední skupinu tvořili zemědělci, týkalo se to právě Vojvodova. Je to už v pozdější době, na přelomu 19. a 20. století a o Vojvodovu se už v posledních letech píše relativně hodně. Podnětem k této migraci byl zákon o osídlení neobydlených území v Bulharsku. Češi, kteří se později přestěhovali do Bulharska, žili v okolí Banátu, ve Svaté Heleně. V tomto regionu bylo také hodně bulharských vesnic, takže Bulhaři z Banátu se začali stěhovat do Bulharska, vracet se zpátky, byli to potomci emigrantů, kteří do habsburské říše odešli v 17. století. Češi se o tom dozvěděli, a protože byli Slované, nebyl problém, aby se usadili

v Bulharsku. Vláda jim to dovolila. On to byl samozřejmě postupný proces. O tom se už psalo mnoho v posledních letech, takže od roku 1900 existuje česká vesnice, která se jmenuje Vojvodovo, v severozápadním Bulharsku blízko Dunaje. A to je poslední skupina českých vystěhovalců do Bulharska.

Kdybychom se vrátili těm osmdesátým letům, v jakých oblastech tedy nejvíce působili Češi, abychom to shrnuli. Nebo v jakých mají největší zásluhy?

Ve školství na prvním místě, ve vědě, protože mimochodem v bulharské terminologii řady vědních oborů funguje díky Čechům hodně slov českého původu. Dále třeba v chemii, v zemědělství, v historických vědách taky, protože bratři Škorpilové byli prakticky jedni ze zakladatelů archeologie v Bulharsku. Takže věda, státní správa a kultura.

Takže ve všech významných oblastech. Slovo invaze tady je namístě.

Já se opravdu domnívám, že slovo invaze je namístě. Skutečností je, že valná část těchto Čechů se v následujících desetiletích vracela zpátky, ale hodně jich také zůstalo v Bulharsku. Mimochodem když se podíváte do telefonních seznamů současných bulharských velkých měst, narazíte na česká příjmení.

Existují nějaké statistiky, kolik zde bylo Čechů na sklonku devatenáctého století?

Žádné. Víte, ono to spočívá v organizaci osmanské říše. Statistické údaje samozřejmě začaly fungovat, v osmdesátých či devadesátých letech 19. století jsou již k dispozici, ale ty vůbec nejsou přesné. Ono to souvisí s tím, že Češi byly občany Rakousko-Uherského státu a položka etnická příslušnost neexistovala. Takže sem tam se něco zachytilo, ale nedá se to spočítat přesně. Jediné přesnější údaje se týkají reemigrace vojvodovských Čechů na konci čtyřicátých a padesátých let dvacátého století do tehdejšího Československa, kdy to probíhalo podle vzájemných mezistátních dohod, takže je to tam uvedeno přesně. Ale víte, část těchto vojvodovských Čechů emigrovala do Jižní Ameriky ve třicátých letech, část z nich se usídlila v další bulharské vesnici v severovýchodním Bulharsku, která se jmenuje Belinci a žili tam spolu s tureckým obyvatelstvem, což byla taková, z etnologického hlediska,

Češi z Vojvodova

zvláštní situace. Tím se zabývá mladý český kolega z Plzně, Michal Svoboda, který napsal o Belincích diplomku a v tomto tématu tuším pokračuje. Teď je doktorandem v Holandsku, v Amsterdamu.

Nedá se alespoň odhadnout, kolik zde bylo Čechů?

Nedá. Oni přijížděli a zase odjížděli. Víte hodně lidí, i těch vojvodovských, i těch dalších, kteří se nedokázali prosadit, se prostě vrátilo zpátky.

Přesto vznikaly české kolonie, hlavně ve velkých městech. Víte, jaká byla jejich činnost?

Jedině v Sofii jako sdružení organizovaného typu. A samozřejmě ve Vojvodovu, je to ale úplně jiná věc, protože to byla prakticky česká vesnice. I když tam žili i Bulhaři a další, třeba Slováci. Ale jedině v Sofii byl založen spolek Čech, který fungoval dlouhá léta a díky tomuto spolku vznikla i spolek, který se jmenoval Slovanská beseda/Slavjanska beseda. A mimochodem ta existuje i dodnes, její budova ale funguje jako čítaliště¹. Po druhé světové válce v době socialismu už neexistuje jako spolek. Takže česká komunita v Sofii samozřejmě měla vědomí sounáležitosti a na základě spolku Čech později, po založení Československa, vznikl Československý národní dům Tomáše Garriguea Masaryka, který také existuje a dodnes funguje jako československý klub. A tuším, že je jediný československý, který zůstal po rozdělení. Taky v té době, tedy na konci 19. století, existovala slovenská expanze nebo

¹ Čítalište je pro Bulharsko typická společenská instituce, která má kulturní a vzdělávací funkci. Nejčastěji je tvořeno knihovnou, divadlem a zájmovými kroužky.

invaze do Bulharska. Byli to ale výhradně rolníci. Ti založili tři slovenské vesnice, taky v severním Bulharsku, ale na Plevensku. Ti také reemigrovali po druhé světové válce. Byli usazeni podobně jako Češi v pohraničí, na Moravě. Valná část z nich se ale dostala na Slovensko. Mimochodem od 90. let existuje na Slovensku sdružení, které se jmenuje Spolek Slováků z Bulharska na Slovensku. Zvláštní název, ale oni mají takové dvojité vědomí. Já jsem se opravdu divil. Ono to možná nějakým způsobem existuje u Čechů z Bulharska usazených na Moravě. Oni se cítí víc bulharskými vlastenci než sami Bulhaři, kteří žijí na Slovensku nebo v Česku.

Právě na jižní Moravě, v okolí Mikulova, žije poměrně početná skupina reemigrantů z Bulharska.

Ona je to zvláštní komunita, víte, ono to možná tkví v tom, že byli evangelíci. A toto náboženství nějakým způsobem bylo nejpodstatnějším elementem pro zachování jejich identity. V pravoslavném prostředí to fungovalo perfektně, když se vrátili zpátky v době socialismu. Víme, jak to vypadalo tehdy s náboženstvím. Oni si nějakým způsobem dokázali uchovat náboženské prvky ve své kultuře a vztah k Bulharsku si uchovali taky. Založili rovněž spolek a pořádají výlety do Vojvodova. Opravdu jsou to už postarší lidé, kolem sedmdesátky. Ale ten vztah k Bulharsku opravdu existuje, je to zvláštní.

Dá se nějak charakterizovat, jak dlouho zůstávali Češi v Bulharsku v oněch osmdesátých a devadesátých letech 19. století? Byla to pro ně

jen dočasná štace, nebo zde zůstávali delší dobu či celý život?

Část z nich, bavili jsme se o tom, se vrátila, nedokázali se prosadit. Další jako třeba známý profesor Václav Dobruský, který vlastně taky není příliš znám, se vrátil zpátky teprve ve dvacátých letech 20. století. Jireček se vrátil do Prahy v devadesátých letech (Jireček působil v Bulharsku pouze do roku 1884, pozn. autora). Ono je to různé, já si myslím, že nějaký obecný princip neexistuje, ale já si myslím, že to záleží spíš na konkrétní osobnosti, na rodině a podobně. Protože ti, kteří se oženili za Bulharky, samozřejmě zůstali. Ale i další, proto jsem vám říkal, že v telefonních seznamech je hodně česky znějících jmen. Nelze spočítat, kolik Čechů zůstalo a kolik se vrátilo.

I přes očividný přínos Čechů v mnoha oblastech docházelo k neshodám. Jak byli Češi obecně vnímáni? Jako ti, kteří chtějí pomoci tomu druhému slovanskému národu, nebo jako cizí element?

Víte, neshody existovaly vždycky, to je samozřejmé, protože je to jiná kultura, jiná mentalita, jiné prostředí. Musíte brát v potaz, že ten systém osmanské říše, o tom jsem se zmínil, který nemá nic společného s uspořádaným systémem habsburské říše, vadil mnoha Čechům. Ale z druhé – bulharské – strany byli Češi tehdy přijímáni vesměs velmi pozitivně. Samozřejmě nějaké problémy sem tam byly, ale obecně ne. Takže vztah byl v zásadě velmi pozitivní. Češi byli chápáni jako představitelé kulturnějšího, vyspělejšího národa. A oni navíc v Bulharsku opravdu makali. To znamená, že pracovali, jak mohli. Zmínil jsem se o tom, že i dnes existuje velmi kladný obraz o českém přínosu. Fakt, že se zachoval tolik desetiletí, znamená, že vztah k Čechům byl opravdu kladný.

I přes zájem především bulharských vědců, ale i Čechů, o toto téma existuje řada bílých míst. Existuje z řad vědců i veřejnosti stále zájem o toto téma?

Já bych to komentoval takto: o těch opravdu významných osobnostech ví i každé malé dítě. Je to část školní výuky. O osobnostech jako Jireček, bratři Škorpilové, Dobruský, Mrkvička, Věšín a dalších je u nás známo skoro všechno. V době po osvobo-

zení se tím zabývalo hodně vědců. O Vojvodovu bylo napsáno také hodně, především u vás. Já jsem jediný, kdo se tím zabýval u nás. Ale řekl bych, že existuje hodně bílých míst, ty se týkají především Čechů mimo Sofii, v různých menších městech. O nich, na příklad různých řemeslnících, se prakticky nepsalo vůbec. Jen v osmdesátých letech vyšel román Viktora Paskova Balada o Georgu Henychovi, který byl přeložen i do češtiny. Tento román tehdy vzbudil velkou pozornost bulharské veřejnosti, ale nevyprovokoval vědecký zájem, výzkumy, právě těchto řemeslnických mistrů, fotografů a dalších. O nich se neví. Nebyly vůbec zkoumány dělnické kolonie. O nich se píše, že existovaly, ale jinak prakticky nic. Na tomto poli začali pracovat Marek Jakoubek a Lenka Budilová z plzeňské univerzity a snad z toho něco bude. Jinak o českých právnících vznikla kniha, která je již v tisku. A to zásluhou Javora Miluševa, známého bulharského herce, který se stal poslancem a má české kořeny. Ten během svého působení v politice udělal aspoň to, že napsal o svých předcích. Samozřejmě z odborného hlediska nejde o vědecký text, ale je přesto velmi zajímavý, protože Milušev se dokázal dostat k různým rodinným dokumentům.

Jsou kromě těchto známých osobností v podvědomí lidí i další?

Víte, ono je třeba porozhlédnout se po regionálních muzeích – ve Staré Zagoře, v Šumenu, vždycky se o nich ví. Objevují se v tamních výstavách, v expozicích. Nebo v Sadovu v zemědělské škole je Stříbrný na každém kroku. Ta úcta prostě existuje, je pojmána jako část vlastní ideologie. Myslím, že si to Češi ani neuvědomují. A navíc bulharská bohemistika je skvělá. Ono to taky spolu nějakým způsobem souvisí.

Ještě bych se zeptal na závěr, jestli v této oblasti teď něco plánujete.

Javor Milušev byl před několika lety náměstkem ministra kultury a tehdy byla situace, kdy o to měl zájem bulharský stát. Měli jsme záměr zpracovat encyklopedii české přítomnosti v Bulharsku. A to je opravdu velmi náročná práce. Je zapotřebí hodně lidí a dobré financování. Nevím, jestli je to možné uskutečnit i v současné době. Jinak je to dobrý nápad. Kdyby se dal tento projekt uskutečnit, bylo by to vynikající.